

TÜRKİYE'DE SU ÜRÜNLERİ SANAYİİ VE ÇANAKKALE İLİ'NE YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME

(The Industry of Water Products in Turkey and an Evaluation Towards The Province of Çanakkale)

*Doç. Dr. Okan YAŞAR**

ÖZET

Bu çalışma; öncelikle Türkiye'de su ürünleri sanayiini hammadde temini, gelişim, üretim, dış ticaret ve sorunları bakımından değerlendirmektedir. Daha sonra, Çanakkale İli'nde faaliyet gösteren su ürünleri sanayi kuruluşlarını kuruluş yeri faktörleri (tarihçe ve kuruluş, hammadde ve enerji temini, pazar, işgücü, devlet yatırımları ve teşvikler), işletmelerin genel özellikleri (alansal büyüklükleri, donanım ve örgütlenme yapıları, üretim, yeni yatırım projeleri ve modernizasyon ve hukuki durum), çevresel etkiler, işletmelerde karşılaşılan sorunlar ve bunların çözümüne yönelik öneriler ve il ekonomisine katkıları bakımından ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Çanakkale İli, Su Ürünleri, Su Ürünleri Sanayi

ABSTRACT

This study, especially, evaluates the industry of water products in Turkey as raw material securing, development, production, foreign trade and its problems. Later on, it deals with industrial establishments of water products which get active in the province of Çanakkale in respect of foundation place factors(historical and foundation, raw material and energy aquisition, market, labaur-power, state investments and encouragements), general properties of factory(size growths, equipment and organization structures, production, new investment projects and modernization and legal state), environmental effects, the problems encountered in the operations and suggestions towards their solutions and their contributions to the province economy.

Key Words: Turkey, The Province Of Çanakkale, Water Products, The Industry of Water Products

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi ABD, ÇANAKKALE (okany@comu.edu.tr)

GİRİŞ

Bilindiği gibi 510 milyon km²'yi bulan dünya yüzölçümünün % 71'i (361 milyon km²) su küreden ibarettir. Su kürenin % 99'unu okyanuslar ve denizler teşkil ederken, anakaralar ve adalardaki iç sular ise % 1'lik bir bölümü oluşturmaktadır. Bu bağlamda okyanuslar, denizler ve iç sulardan sağlanan tüm ekonomik kaynaklara su ürünleri denir. Ekonomik anlamda işletilen ve işletilebilecek olan su ürünleri: 1-Organik olmayan (inorganik) su ürünleri (Sodyum klorür, Sülfatlar, Magnezyum ve Bromür Asidi) ve 2-Organik (biyolojik) su ürünleri (Balıklar ve diğer su canlıları) şeklinde ikiye ayrılmaktadır (*Doğanay, 2002:285-290*). Buna ilaveten biyolojik su ürünlerinin avlanması, işlenmesi ve pazarlanması faaliyetlerine su ürünleri avcılığı, sadece balık türlerini elde etmeye yönelik faaliyetlere ise balıkçılık denir.

1996 yılı FAO kayıtlarına göre dünya balıkçılık potansiyeli yıllık 120 milyon ton civarındadır. 1996 yılında yaklaşık 120 milyon ton deniz ve iç su ürünleri üretilmiş iken, 1997 yılında bu miktar 122 milyon tona yükselmiş, ancak denizlerden avcılıkla yapılan üretim miktarı sözü edilen yıllar itibariyle % 0.15 oranında gerilemiştir. Ancak 1980'li yıllardan bu yana üretimde sürekli bir artış gözlenmektedir. Hatta % 3'ü aşan yıllık üretim artışları göze çarpar. Bu arada yıllık üretim, dünya balıkçılık alanlarının hepsine eşit olarak yansımamaktadır. 1996 yılında avcılıkla üretimin % 63'ü Pasifik Okyanusu'ndan, % 22.2'si Atlas Okyanusu'ndan ve % 14.8'i Hint Okyanusu'ndan sağlanmıştır. 1997 yılı dünya su ürünleri üretimi 122.1 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Sözü edilen yılda dünya su ürünleri üretiminin % 79'u okyanuslardan ve denizlerden ve geri kalan % 21'i de iç sulardan sağlanmıştır. 1997 yılında dünya üretiminin % 76'sı insan gıdası olarak tüketilirken, % 24'ü balık unu ve yağı olarak değerlendirilmiştir (*DPT, ÖİKR, 2001:12-15*). 2000 yılında dünya da avlanan su ürünleri miktarı ise 94.8 metrik tondur.

Türkiye üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımadadır. Bu nedenle 8.333 km. kıyı uzunluğuna sahiptir. Her türlü ekonomik yararlanma haklarımızın yer aldığı kara sularımızın genişliği Karadeniz ve Akdeniz'de on iki deniz mili iken, Ege Denizi'nde altı deniz milidir. Toplam yüzölçümü 11.500 km² olan Marmara Denizi ile İstanbul ve Çanakkale Boğazları tamamen milli sınırlarımız içinde kalmaktadır. Buna ilaveten toplam yüzölçümleri on bin km²'yi bulan doğal göllerimiz

ile 3.442 km²'yi bulan baraj gölleri ve 178 bin km. uzunluğunda akarsularımız ülkemizin su ürünleri üretim alanı olarak önemli bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.

Ülkemizin kıyısı bulunduğu denizler ve iç suları soğuk ve sıcak balık çeşitlerinin avlanması ve yetiştirilmesi için uygun ekolojik özelliklere sahiptir. Karadeniz'de 247, Marmara Denizi'nde 200, Ege Denizi'nde 300 ve Akdeniz'de 500 balık türü bulunmaktadır. Ancak ekonomik olan, istatistiklerde yer alan türlerin sayısı ise yaklaşık 100'ü geçmemektedir. Türkiye denizlerinden avlanan su ürünleri üç ana grup altında toplanabilir. Bunlar pelajik¹ ve demersal² balıklarla, kabuklu, yumuşakça³ ve diğer türlerdir(*DPT, ÖİKR, 2001:6*). Bu tablo, ülkemizin çeşitlilik açısından hatırı sayılır bir su ürünleri potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Ancak bu potansiyele rağmen Türkiye'nin 2003⁴ yılında su ürünleri üretimi 587.715 tondur. Bunun % 78.8'i denizlerden, % 7.6'sı iç sulardan ve % 13.6'sı da kültür balıkçılığında elde edilmiştir (*DİE, 2004: 3*).

FAO 2000 yılı balıkçılık istatistiklerine göre Türkiye, 503.345 metrik ton avlanan su ürünleri üretimi ile dünyada 32. sırada yer almaktadır. Sözü edilen yılda dünya su ürünleri üretimi 94.848.674 mt. iken, Türkiye'nin dünya üretimindeki payı % 0.5'dir. 2000 yılında dünyada en fazla avcılıkla su ürünleri üretimi gerçekleştiren ilk beş ülke ise ÇHC, Peru, Japonya, ABD ve Şili'dir. 2000 yılı itibariyle ülkemizde kişi başına su ürünleri tüketimi 6.6 kg. iken, bu rakam AB ülkelerinde ortalama 22 kg. ve dünya ortalaması ise 13 kg'dır (*DİE, 2004:3,32*).

1. MATERYAL VE METOT

Makaleye öncelikle Türkiye'de su ürünleri sanayiine ilişkin literatür taraması yaparak başlandı. Ülkemizde su ürünleri sanayiini ele

¹ Pelajik türler göçmen balıklardır. Karadeniz'de hamsi, istavrit, lüfer, kefal, palamut- torik, Marmara Denizi'nde hamsi, istavrit ve kefal, Ege Denizi'nde sardalya, Akdeniz'de sardalya ve kefal başlıca pelajik türlerdir. Pelajik balıklardan Akdeniz'le Karadeniz arasında göç eden balıklar ise lüfer, palamut, orkinos ve kolyoz'dur.

² Demersal türler dip balıklardır. Bunlar Karadeniz'de kalkan, barbunya ve mezzit, Ege ve Akdeniz'de barbunya, çipura ve iskarmoz'dur.

³ Kabuklu ve yumuşakçalardan ekonomik öneme sahip olanlar ise ıstakoz, yengeç, salyangoz, karides ve kum midyesidir.

⁴ Devlet İstatistik Enstitüsü'nün su ürünleriyle ilgili son bülteni 2003 yılı verilerini kapsadığından çalışmamızda 2003 yılı verileri kullanılmıştır.

alırken avcılık ve yetiştiricilik konularını “hammadde temini”, işlenmesi konusunu “sektörün gelişimi ve üretim durumu” ve su ürünlerinin pazarlanması konusunu da “sektörde ihracat ve ithalat” başlığı altında değerlendirmeyi uygun buldum. Sektörün karakteristikleri 2000 yılı imalat sanayi istatistiklerine göre ele alınmıştır. Daha sonra Çanakkale İli’nde su ürünleri sanayiinin gelişme gösterdiği Merkez, Lapseki ve Gelibolu ilçelerinde faaliyet gösteren beş su ürünleri sanayi işletmesinde (10+ işçi) elli dört soruluk anket uygulaması gerçekleştirildi. Böylece su ürünleri sanayi işletmelerini kuruluş yeri faktörleri, işletmelerin genel özellikleri, çevresel etkileri, sorunları, bulunduğu ilçe ve dolayısıyla il ekonomisine katkıları bakımından konu elde dilen veriler ışığında analiz edilmiştir.

2. TÜRKİYE’DE SU ÜRÜNLERİ SANAYİİ

2.1. Sektörün tanımı ve kapsamı

Su ürünleri sanayii; avcılık, yetiştiricilik, işleme ve pazarlanması ile bir bütündür. Başka bir ifade ile avcılık, yetiştiricilik, işleme, pazarlama ve yan sanayi, gerek bir bütün ve gerekse de ayrı ayrı sanayi kolları olarak kabul edilebilir. Su ürünleri sanayi ürünleri ise Avrupa Birliği tanımlarına da uyumlu olarak; kesilmiş, fileto haline getirilmiş, tuzlanmış, fume edilmiş, pişirilmiş, dondurulmuş ve konserve edilmiş su ürünleridir (DPT, ÖİKR, 2001:6). Ülkemizde su ürünleri sanayiinin iç ve dış pazarlar sürdüğü başlıca ürünler ise taze, soğutulmuş ve dondurulmuş ürünlerdir. Bu ürünler balık konserveleleri, balık unu ve yağı, kabuklu ve kabuksuz salyangoz, yumuşakça, kabuklu konserveleleri ve diğer su ürünleridir. Ülkemizde su ürünleri sanayi, üretim teknolojilerini sürekli yenileyerek, ülkemiz su kaynaklarından ve ithal yolla sağladığı hammaddeleri işleyerek iç ve dış pazarlarda yer edinmeye çalışmaktadır. Ancak sektördeki işletmeler büyük ölçüde küçük ve orta ölçekli (KOBİ) işletme niteliği taşımaktadır.

2.2. Hammadde Temini

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Türkiye özel konumunun bir sonucu olarak zengin bir su ürünleri potansiyeline sahiptir. Ülkemizde su ürünleri kaynakları kamuya aittir. Ancak bu kaynakların 1380 sayılı Su Ürünleri Yasası ve yönetmelikleri çerçevesinde avcılığı ve üretimi

yapılabilmektedir. Ülkemizde balık ve diğer su ürünleri üretimini üç grupta ele alınması uygundur.

2.2.1. Avcılıkla Üretim

Türkiye zengin deniz ve iç su kaynaklarına sahip olmasına rağmen, su ürünleri üretiminin kaynaklara kıyasla yüksek olduğu söylenemez. Türkiye denizlerinde; çok sayıda balık türü bulunmasına rağmen çok az sayıda balık türü ticari önem taşımaktadır. Türkiye deniz balıkları üretiminin % 90'a yakın bir kısmını hamsi, istavrit, kolyoz, palamut, mezgit, sardalya, lüfer, barbunya ve kefal oluşturmaktadır. Bu türler dışındaki yüzlerce türün toplam üretimdeki payı ancak % 10'lar civarındadır (*Çelikkale ve Diğerleri, 1999a: 53*). Zengin su potansiyelimize rağmen 2003 yılında deniz ve iç su kaynaklarımızdan elde edilen su ürünleri miktarı 587.715 tondur. Üretimin 463.074 tonu denizlerden (% 78.8'i), 79.943 tonu yetiştiricilik yoluyla (%13.6'sı) ve 44.698 tonu da iç sulardan (% 7.6'sı) elde edilmiştir (Tablo:1 ve Şekil 1b). Tablo 1'e dikkat edilirse 1995 yılından itibaren denizlerden elde edilen su ürünleri üretimin payı giderek oransal olarak gerilemektedir.

Tablo 1: Ülkemizde Seçilmiş Yıllarda Toplam Su Ürünleri Üretimi

Table 1: Total Production of Water Products in The Years Chosen in Our Country

YILLAR	İÇSU ÜRÜNLERİ (Ton)	İÇSU ÜRÜNLERİ %'si	DENİZ ÜRÜNLERİ	DENİZ ÜRÜNLERİ %'si	YETİŞTİRİCİLİK	YETİŞTİRİCİLİK %'si	TOPLAM
1952	6.016	7.1	78.497	92.9	-	-	84.513
1980	33.220	7.7	397.321	92.3	-	-	430.541
1985	45.471	7.9	532.602	92.1	-	-	578.073
1986*	37.257	6.4	539.529	93.1	3.075	0.5	579.861
1990	37.315	9.6	342.017	88.8	5.782	1.6	285.114
1995	44.983	7.2	557.138	89.3	21.607	3.5	623.728
1996	42.202	7.7	474.243	86.3	33.201	6.0	549.646
1997	50.460	10.1	404.370	80.8	45.450	9.1	500.260
1998	54.500	10.0	432.700	79.6	56.700	10.3	543.900
1999	50.190	7.9	523.634	82.2	63.000	9.9	636.824
2000	42.824	7.4	460.521	79.1	79.031	13.6	582.376
2001	43.323	7.5	465.180	80.8	67.244	11.7	575.747
2002	43.938	7.0	522.744	83.3	61.165	9.7	627.847
2003	44.698	7.6	463.074	78.8	79.943	13.6	587.715

*Kaynak: DİE *Ülkemizde balık yetiştiriciliğinin ticari anlamda başladığı tarihtir.*

Buna karşılık balık yetiştiriciliğinin payı istikrarlı bir şekilde artarak iç sulardan elde edilen su ürünleri miktarını aşmıştır. 1995 yılında toplam su ürünleri üretimi içinde denizlerden ve iç sulardan elde edilen

ürünlerin payı sırasıyla % 89.3 ve % 7.2 iken, 2003 yılına gelindiğinde bu oranlar sırasıyla % 78.8 ve % 7.6'dır. Buna karşılık sözü edilen yıllarda yetiştiricilik yoluyla elde edilen su ürünlerinin payı % 3.5'den % 13.6'ya yükselmiştir.

Avcılıkla deniz balıklarının üretiminde ilk sırayı Karadeniz almaktadır. 2003 yılında Karadeniz'in toplam üretimindeki payı % 74.9'dur. Karadeniz'i % 14.6 oranla Marmara Denizi, % 7.6 oranla Ege Denizi ve % 2.8 oranla Akdeniz izlemektedir (Tablo 2 ve Şekil 1c). Denizlerimiz, barındırdıkları tür sayısı bakımından zengin gibi görülsede, balıkçılığımızın ana girdilerini oluşturan balık türleri bakımından oldukça fakirdir. Üretimin % 90'dan fazlasını hamsi, istavrit, kolyoz, palamut, mezgıt, sardalya, lüfer, barbunya ve kefal oluşturmaktadır. Bununla birlikte deniz balıkları üretimi içinde sadece hamsinin payı % 70.9'dur (2003). Dolayısıyla hamsi üretiminde yaşanan dalgalanma beraberinde toplam deniz balıkları üretimimizde ciddi değişimlere yol açmaktadır.

Tablo 2: Deniz Balıkları Üretiminin Kıyısı Bulduğumuz Denize Göre Dağılımı (Ton)
Table 2: The Distribution of Production of Sea Fishes According to The Shores We Have (Ton)

YILLAR	DOĞU KARADENİZ	BATI KARADENİZ	MARMARA DENİZİ	EGE DENİZİ	AK DENİZ	TOPLAM
1991	118.931	68.686	38.505	43.940	24.945	295.007
1995	295.143	146.916	35.268	51.995	27.796	557.138
1996	226.456	121.157	42.097	40.493	21.794	451.997
1997	193.696	71.855	52.885	41.735	21.894	382.065
1998	200.019	60.526	63.530	69.210	20.615	413.900
1999	323.328	48.118	81.005	40.548	17.001	510.000
2000	243.417	97.595	46.137	40.242	14.299	441.690
2001	221.690	121.073	68.327	42.327	11.094	465.180
2002	251.818	130.229	68.047	32.559	10.793	493.446
2003	204.754	107.132	60.925	31.483	11.832	416.126

Kaynak: DİE

Türkiye'de tüketilmemesine rağmen, ihracat potansiyeli bakımından özellikle Doğu Karadeniz ağırlıklı olarak avlanan deniz salyangozu ile Batı Karadeniz ağırlıklı olarak avlanan kum midyesi önem taşıyan diğer su ürünleridir. Kum midyesi, kara midye, karides ve istiridye Marmara Denizi'ne özgü önde gelen türlerdir. Tür bakımından zengin, ancak miktar bakımından üretimin en az olduğu Akdeniz'de; mürekkep balığı ve yengeç önemli türlerdir (DPT, ÖİKR, 2001:8).

Avcılıkla su ürünleri üretimi bakımından kıyı yapıları ve teknik donanımızı gözden geçirirsek: Kıyı yapıları içerisinde, su ürünleri

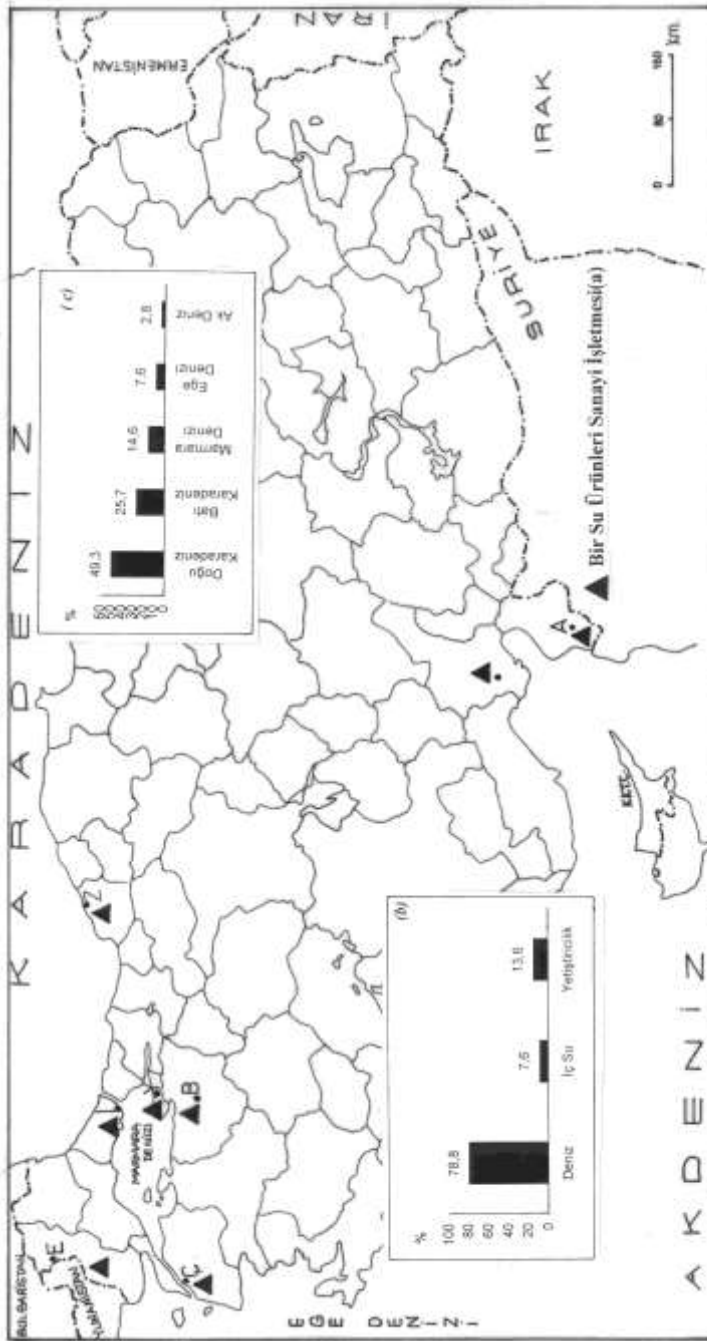

Figure 1: According to The Statistics of The Manufacturing Industry in The Year of 2000, The Geographical Distribution of Industrial Operations of Water Products in The Year of 2000

sektöründe üretimi etkileyen en önemli alt yapılar balıkçı barınakları, barınma ve çekek yerleridir. Bu yapılar, balıkçı teknelerinin ihtiyacına cevap veren av araç ve gereçlerinin geliştirilmesine üretim artışı ile pazarlamayı entegre bir bütünlük içinde yürütmeye imkan sağlayan alt yapı tesisleridir.

Halen ülkemizde 274 kıyı yapısı bulunmaktadır (Tablo 3). Bunlardan 165 adeti balıkçı barınağı, 39 adeti barınma yeri, 70 adeti ise çekek yeridir(*Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, 2000:243*). Bununla birlikte VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde de 40 adet balıkçı barınağı ve bir adet çekek yeri inşaatının bitirilmesi çalışmaları devam etmektedir⁵.

Ülkemizde su ürünleri avcılığı donanımında teşviklerin etkisiyle (1980 yılından sonra), balıkçı teknelerinin sayısı, boy ve motor güçleri ile av araç ve gereçlerinde önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Toplam tekne sayısı 1991 yılında 8.646 adet iken, 1998 yılında 10.023 adete ve 2003 yılında 18.542'ye ulaşmıştır. 2003 yılında balıkçı filomuzda yer alan teknelerin % 96'sı ağaç, % 3.5'i sac ve % 0.5'i de fiberden imal edilmiştir(*DİE, 2005:36*).

Tablo 3: Türkiye'de Balıkçı Barınaklarının Sayısal Dağılımı (2000)

Tablo 3: The Numerical Distribution of The Fishermen Refuges in Turkey (2000)

BÖLGE	BALIKÇI BARINAĞI	BARINMA YERİ	ÇEKEK YERİ	TOPLAM
Karadeniz	58	15	69	142
Marmara	43	9	1	53
Ege	45	11	-	56
Akdeniz	17	4	-	21
Göller Bölgesi	2	-	-	2
Toplam	165	39	70	274

Kaynak: Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, 2000:243

1380 Sayılı Su Ürünleri Kanununda “gemi” tanımının ne kadar geniş tutulduğu düşünülürse, bu verilere göre küçük kayak ve orta boy teknelerin daha çok ahşap oldukları, özellikle 20 m'nin üzerindeki trol ve

⁵ Ülkemizde yapımı tamamlanan balıkçı barınakları; 6237 Sayılı Limanlar İnşaatı Hakkındaki Kanun çerçevesinde Belediye, Köy Tüzel Kişiliği, İl Özel İdare Müdürlüğü ve 3288 Sayılı Kanun'un ilgili hükümleri çerçevesinde de su ürünleri kooperatiflerine kiralanmaktadır. Ancak balıkçı barınaklarının kum motorları ve yatlarca amaç dışı kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte Doğu Karadeniz Bölümü'nde duble yol inşaatı nedeniyle kullanılamaz duruma gelmiş bulunan 27 adet kıyı tesisinin yerine yenileri inşa edilmelidir. Balıkçı barınaklarının altyapı onarımlarının tamamlanarak üst yapılarının geliştirilmeleri gerekmektedir.

gırgır teknelerin saçtan imal edildikleri ve oranlarının % 7(2003) olduğu ortadadır.

Ülkemizde su ürünleri sektörüne hizmet veren balıkçı tekneleri, avcılık şekilleri bakımından gırgır, trol, çift amaçlı, taşıyıcı ve diğerleri olmak üzere beş grupta toplanır. Ülkemizde açık deniz ve okyanus balıkçılığına uygun av gemilerinde henüz yeterli bir gelişme olamayışının başlıca nedenlerinden birisi günlük avcılık yapılmasıdır. Buna ilave olarak, teknelerimizde soğuk depolama özelliğinin bulunmayışı, gemilerin bir günden fazla denizde kalmaya uygun olmayışı ve teknelerimizin gırgır ve trol gibi tek amaçlı avcılık için yapılmış olmaları gibi nedenler açık deniz balıkçılığı için diğer önemli engellerdir (DPT, ÖİKR, 2001:26, 27).

2.2.2. İç su Ürünleri Üretimi

İç sularımızdan avcılık yoluyla elde edilen su ürünleri miktarı toplam üretimin % 7-10'nu teşkil etmektedir. Son on yılda iç sulardan elde edilen su ürünleri miktarı, yetiştiricilikle elde edilen balık üretiminin gerisinde kalmaya başlamıştır. 2003 istatistiklerine göre toplam 44.7 bin ton olan iç sular üretiminin % 71.1'den fazlası dört türe (İnci Kefali, Sazan, Gümüş Balığı ve Deniz Levreği) ait bulunmaktadır (Tablo 4).

Tablo 4: Ülkemizde Seçilmiş Yıllarda İç Su Ürünleri Üretimi (Ton)

Table 4: The Production of Internal Water Products in The Years Chosen in Our Country (Ton)

YILLAR	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Akbalık	242	215	223	215	250	300	176	104	91	73	82
Alabalık	479	554	594	395	200	300	263	277	364	352	393
Çapak	240	253	277	180	200	300	259	200	151	198	221
Gümüş	935	899	909	562	1.600	1.500	1.455	1.583	1.685	1.733	1.826
İnci Kefali	12.517	12.387	12.430	13.255	21.000	20.000	20.000	15.654	15.848	14.930	14.215
Kara Balık	759	859	866	905	1.000	1.200	516	576	520	495	507
Kaya Balığı	189	230	262	185	200	200	118	107	116	85	73
Tath Su Kefal	1.067	1.312	1.337	952	2.000	1.500	752	698	710	659	783
Kızılkanat	544	640	669	475	700	600	449	323	257	240	247
Levrek	2.525	2.952	3.104	2.832	1.500	3.000	1.906	1.633	1.644	1.850	1.751
Sazan	16.035	15.900	17.081	15.631	16.000	20.000	17.396	14.137	12.265	12.965	13.820
Siraz	570	570	613	710	1.000	800	1.498	1.124	1.009	918	1.013
Yayın	723	857	896	705	1.000	1.000	958	1.019	813	987	912
Turna	304	406	453	225	350	200	276	224	192	217	237
Diğer*	4.446	4.804	5.224	5.927	3.460	3.600	4.168	5.165	7.658	8.236	8.618
TOPLAM	41.575	42.838	44.938	42.202	50.460	54.500	50.190	42.824	43.323	43.938	44.698

*Kaynak: DİE *Kerevit, Yılan, Salyangoz, Kurbağa v.d.*

Üretimde ilk sırada yer alan inci kefali Van Gölü ve sazan balığı ise yoğun olarak Marmara, İç Anadolu ve GAP bölgesinde yer alan doğal göl, gölet ve baraj göllerinden elde edilmektedir. *İnci kefali* ile *sazan* toplam iç sular üretimimizin % 63'nü teşkil etmektedir. 2003 yılında 393 ton üretimi bulunan alabalık ise Doğu Anadolu Bölgesi ile Doğu Karadeniz Bölümü'nde akarsulardan avlanmaktadır. Bununla birlikte GAP Bölgesi; yakın bir gelecekte iç sular balık ve diğer su ürünleri üretiminde en başta gelen bölge olacağı izlenimi vermektedir.

2.2.3. Yetiştiricilik

Ülkemizde yetiştiricilik yoluyla balık ve diğer su ürünleri üretimine yönelik çalışmalar 1970'lerde başlamasına rağmen bu konuda somut adımlar 1980'ler sonrasında atılmıştır. Ancak Türkiye'de balık ve diğer su ürünleri yetiştiriciliği son on yılda muazzam bir gelişme göstererek yıllık on bin tonu aşmıştır. Bugün yetiştiricilik yoluyla elde edilen balık ve diğer su ürünleri üretimi iç sular su ürünleri üretimini geçmiştir. Yetiştiricilik kapsamında iç su balıkları olarak alabalık ve sazan yetiştirilmektedir. Deniz ortamında kafeslerde yetiştirilen türler ise deniz levreği, gökkuşuğu alabalığı, çipura, karides, midye ve somon'dur. Yetiştiricilik yoluyla elde edilen su ürünleri üretimimizin toplam da % 10'u aşan bir paya ulaşmasının nedenleri arasında kamu tarafından özendirilmesi, çeşit üretiminin avcılığa göre avantajlı olması, bazı devlet kurumlarınca doğal göllerde ve baraj göllerinde ağ kafeslerde üretiminin başlatılması sayılabilir.

Tablo 5: 1999 Sonu İtibariyle Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nca İzin Verilen Su Ürünleri Yetiştiricilik Tesisleri

Table 5: As For The End of 1999, Water Products Breeding Establishments Allowed by The Ministry of Agricultural and Village Affairs

FAALİYET ALANI	FAALİYETTE		İNŞAAT AŞAMASINDA		TOPLAM	
	ADET	KAPASİTE TON/YIL	ADET	KAPASİTE TON/YIL	ADET	KAPASİTE TON/YIL
İÇ SU ÜRÜNLERİ	887 ⁶	28.993	233	10.212	1.120	39.205
DENİZ ÜRÜNLERİ	192 ⁷	16.642	132	7.820	324	24.462
TOPLAM	1.079	45.635	365	18.022	1.444	63.657

Kaynak: DPT, 2001:49

⁶ İç su ürünleri yetiştiricilik tesislerinin 758'i alabalık, 66'sı sazan balığı ve 6'sı süs balıkları alanında faaliyet göstermektedir.

⁷ Deniz ürünleri yetiştiricilik tesislerinin 161'i çipura-levrek, 24'ü alabalık-somon, 3'ü karides ve 4'ü de midye üretiminde faaliyet göstermektedir (DPT, 2001:52-54).

2003 yılı itibariyle yetiştiricilikle üretiminin % 49.6'sı iç sulardan ve % 50.4'ü de denizlerde gerçekleştirilmiştir. Bugün yetiştiricilikle iç su ve deniz türlerinin üretimi bakımından Ege Bölgesi başta gelmektedir. Bunu Marmara, İç Anadolu, Doğu Karadeniz, Akdeniz, Batı Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgeleri izlemektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde GAP potansiyeli henüz değerlendirilememiştir. Bu nedenle bu bölgenin üretimi alabalık ve aynalı sazanla sınırlı olup ortalama 900 ton civarındadır (*DPT, ÖİKR, 2001:10*). GAP bölgesinde yakın bir gelecekte üretimin on iki bin tona çıkması beklenmektedir. Karadeniz'de deniz kafeslerinde gökkuşuğu alabalığı üretimi yapılırken, Ege ve Batı Akdeniz'de deniz levreği ve çipura üretimi yapılmaktadır. Bu gün ülkemizde 900 civarında iç su ve 200'e yakın deniz ürünleri üretim tesisleri bulunmaktadır (Tablo 5).

Türkiye; üzerinde bulunduğu iklim kuşağı ve coğrafi özellikleri nedeniyle gerek kıyısı bulunduğu denizlerde ve gerekse iç sularında balık yetiştiriciliği bakımından zengin bir potansiyele sahip olmasına karşın bu potansiyeli yeterince değerlendirebildiği söylenemez. Özellikle Karadeniz, Ege ve Marmara Denizi ile 1.2 milyon hektarı bulan göl, gölet ve baraj gölü ile 180 bin km. uzunluğundaki akarsularımızın yetiştiricilik için kullanılmasıyla hem su ürünleri dış satımı artacak ve hem de halkın protein ihtiyacının karşılanması mümkün olacaktır.

Tablo 6: Türkiye'de Seçilmiş Yıllarda Su Ürünleri Yetiştiriciliği (Ton)

Table 6: Water Products Breeding in The Years Chosen in Turkey (Ton)

YILLAR	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
İÇSU											
Alabalık	6.848	6.977	12.689	17.180	26.500	32.340	36.870	42.572	36.827	33.707	39.674
Aynalı Sazan	544	288	424	780	800	850	900	813	687	590	543
DENİZ											
Alabalık	-	-	-	1.330	2.000	2.290	1.700	1.961	1.240	846	1.194
Çipura	1.029	6.070	4.847	6.320	7.500	10.150	11.000	15.460	12.939	11.681	16.735
Karides	-	-	40	270	300	270	30	27	-	-	-
Levrek	3.158	2.229	2.773	5.210	6.300	8.660	12.000	17.877	15.546	14.339	20.982
Midye	35	-	180	1.918	2000	2.000	500	321	5	2	815
Somon	791	434	654	193	50	40	-	-	-	-	-

Kaynak: DİE

Buraya kadar yapılan açıklamaların ışığında; Türkiye zengin su kaynaklarına sahip, üç tarafı denizlerle çevrili bir ülke ise de, su ürünleri sanayiine dünya ölçülerinde yatırım yapmak, bu sektörü dünyadaki benzerleri ile boy ölçüşecek seviyeye getirmek ve yaşatmak için yeterli

hammadenin bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Buna karşılık balık türleri içinde hamsi, kabuklu su ürünleri içinde de kum midyesi ve deniz salyangozu, kurulacak tesisleri besleyecek rezervlere sahiptir. Buna ilaveten, sardalya ve belli bir kısmı dış pazara dönük olarak orkinos yatırıma değer hammadde oluştururlar(*Çelikkale ve Diğerleri, 1999b : 252*).

2.3. Sektörün Gelişimi ve Üretim Durumu

Ülkemizde uzun bir süre piyasaya sürülen su ürünleri büyük ölçüde taze, soğutulmuş ve dondurulmuş ürünlerdi. Ancak 1980 sonrasında konserve edilmiş su ürünlerine yapılan yoğun yatırımlar tüketicilere yeni olanaklar sunarken, söz konusu ürünlerin hammaddelerinin yurt dışından temin ediliyor olması su ürünleri potansiyelimiz ile tezat teşkil etmektedir.

Türkiye su ürünleri sanayi üretimi; işlenmiş balık, balık unu ve balık yağı ile yumuşakça, kabuklu ve kabuksuz su ürünleri konservelerinden oluşmaktadır. Tablo 7'ye dikkat edilirse, ülkemizde su ürünleri sanayiinin en fazla ürettiği mamuller işlenmiş balık ve kabuklu ürün konserveleridir. Sözü edilen mamullerin üretiminde 1999 sonrasında 50-55 bin ton arasında değişen istikrarlı bir üretim çizgisi yakalanmıştır. Ülkemizde 1988-1990 devresinde aşırı avcılıkla sağlanan hamsi, beraberinde balık unu ve balık yağı sanayiinde üretimi arttırırken, bu tür bir avcılık neticesinde hamsideki boy küçülmesi 1991-1995 devresinde adı geçen sektörleri olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca 1999 sonrasında balık yağı üretimi giderek gerilerken, balık unu üretimi 2000 yılından itibaren az da olsa bir artış süreci içerisine girmiştir.

Tablo 7: Türkiye Su Ürünleri Sanayi Üretimi (Bin Ton)

Table 7: The Production of Water Products Manufacture in Turkey (1000 Ton)

ÜRÜN	1988	1989	1991	1993	1995	1997	1999	2000	2001	2002	2003
İşlenmiş Balık ve Kabuklu Ürünler Konserveleri	8.8	14.2	11.0	13.0	28.0	34.0	53.0	54.0	50	53	55
Balık Unu	23.4	23.2	4.0	5.0	20.0	18.0	64.0	35.0	22	25	26
Balık Yağı	15.4	11.6	3.0	3.0	4.8	5.0	4.0	1.0	5	8	7

Kaynak: DPT Verilerinden Alınmıştır.

Türkiye balıkçılığında üretim bakımından hamsi ilk sırada yer alır. Türkiye'nin tüm balık üretiminin ortalama % 54.6'sını, deniz balıklarının % 70.9'nu hamsi oluşturur. Ancak 25-30 yıl öncesine kadar avlanan hamsinin önemli bir bölümü ulaşım yetersizliği nedeniyle bölge

dışına pazarlanamamakta ve tarım arazilerine gübre olarak dökülmekteydi. Daha sonra kurulan ve işletmeye açılan balık unu ve yağı sanayiinde önemli miktarda hamsi işlenmiştir. 1990 yılına kadar balık unu ve balık yağı sektörüne giden miktarın yaklaşık % 10'u istavritten karşılanırken, bu tarihten sonra hemen tamamı hamsiden karşılanmıştır. Son 25 yıl içinde balık unu ve balık yağı fabrikası sayısı 24'e ulaşmış, 1987-1988 av sezonunda hamsi avında meydana gelen aşırı düşüş sonucu fabrikaların yarıya yakını faaliyetlerini durdurmuştur. 90-100 günlük çalışma sürecinde hiçbir dönemde fabrikaların kapasite kullanımı % 25'in üzerine çıkmamıştır (*Çelikkale, 1999:253-255*).

1975-1990 yıllar arasında balık unu ve balık yağı fabrikalarının kuruluşu devlet teşvik ve kredileriyle desteklenmiş ve bu sektörde faaliyet gösteren işletme sayısı 24'e kadar yükselmiştir. Sektörde kurulu kapasite ülkemizin toplam balık üretiminin üç katını işleyecek düzeye ulaşmıştır. 1990'lı yıllarda hamsi avında meydana gelen aşırı düşüş sonucunda fabrikaların yarıya yakını faaliyetini durdurmuştur. Sektörde hammadde temini kaynaklı kriz ortamı 1995'e kadar sürmüştür. Anılan yıldan itibaren hammadde teminindeki kısmi düzelmeye balık unu ve balık yağı üretiminde az da olsa bir artışa yol açmıştır. Ancak sektörde kapasite kullanımı % 20-25 düzeyindedir.

Tablo 8'de görüldüğü üzere, ülkemizde su ürünleri sanayiinde faal işletme sayısı on birdir (2000). Bunun üç adeti konserve su ürünleri sanayi kuruluşlarıdır. Bunlar EBK Fatsa İşleme Tesisleri, Dardanel ve Kerevitaş'tır. Ayrıca konserve su ürünleri sanayiinde bir çok küçük işleme tesisleri faaliyet göstermektedir. Adı geçen işletmeler hamsi, midye, sardalya, orkinos, deniz salyangozu ve ton balığı konserveyi üretip, dış ve iç pazara sürmektedir. Dardanel ve Kerevitaş gibi firmalar ihtiyaç duyduğu orkinos ve ton balığının büyük bir bölümünü İspanyol firmalardan sağlama yoluna gitmektedir. Ayrıca sözü edilen iki büyük kuruluş su ürünlerinden hazır yemek (Catering) üretmek suretiyle ürün yelpazelerini genişletmişlerdir.

2000 yıllık imalat sanayi istatistiklerine göre sektörü içe dönük özellikleri itibariyle değerlendirecek olursak (tablo 8 ve Şekil 1a); ülkemizde su ürünleri sanayiinde on bir işletme faaliyet göstermekte olup, sektörde işletmelerin % 72.7'si 10-99 arasında işçi çalıştırmaktadır. En fazla katma değer yaratan işletmeler ise 1000+ işçi çalıştıran

işletmedir. Bu işletmeler sektör katma değerinin % 56.2'sini meydana getirir. Sektörde 200-499 ve 500-999 işçi çalıştıran işletmelerin bulunmaması dikkat çekicidir. Sektör mülkiyet yapısında özel sektör hakimiyeti görülmektedir.

Tablo 8: 2000 Yılı İmalat Sanayi İstatistiklerine Göre Ülkemizde Su Ürünleri Sanayi Karakteristikleri (USSS, 2.Rev'e Göre) (10+işçi)

Table 8: According to The Statistics of Manufacturing Industry in The Year of 2000, The Characteristics of Water Products Manufacture (10+Worker)

İşçi Aralığı	İşyeri Sayısı	Kamu	Özel	Çalışanların Yıllık Ort.	Çevirici Güç 'BG-HP	Katma Değer '000.000
10-24	1	-	1	23	75	56.477
25-49	4	-	4	144	874	2.998.641
50-99	3	-	3	234	452	1.184.186
100-199	2	1	1	219	2.797	536.625
1000+	1	-	1	1.517	5.500	6.118.794
TOPLAM	11	1	10	2.137	9.698	10.894.723

Kaynak: DİE, 2003:218-219

2.4. Sektörde İhracat ve İthalat Durumu

Tablo 9'da görüldüğü üzere, ülkemizde su ürünleri sanayiinin en önemli ihraç ürünü işlenmiş balık ve kabuklu ürünler konserveleridir. Söz konusu ürünlerin ihracatı seçilmiş yıllarda 5.9-25.7 bin ton arasında değişim göstermesine rağmen ortalama 16.1 bin tondur. Türkiye işlenmiş balık ve kabuklu ürünler konservelerini ağırlıklı olarak İtalya, Almanya, İngiltere ve Fransa'ya ihraç etmektedir. Bununla birlikte söz konusu ürünün Japonya ve Hong Kong'a ihracatı da giderek artmaktadır. Türkiye ihracatının % 80'nini AB ülkelerine konserve ton balığı ve yumuşakçalar olarak gerçekleştirmektedir. Ayrıca ülkemizin balık yağı ihracatı 2000 yılından itibaren bir artış trendi içerisine girerken, balık unu ihracatı önemsizdir.

Tablo 9: Türkiye Su Ürünleri Sanayi İhracatı (Bin Ton)

Table 9: The Manufacture Exportation of Water Products in Turkey (1000 Ton)

ÜRÜN	1988	1989	1991	1993	1994	1995	1997	1998	2000	2001	2002	2003
İşlenmiş Balık ve Kabuklu Ürünler Konserveleri	7.3	15.6	5.9	11.7	8.8	19.3	24.8	23.5	25.7	14.5	16.5	15.0
Balık Unu	0.0	0.0	0.0	0.6	-	0.0	0.0	0.0	1.6	0.2	1.4	1.0
Balık Yağı	12.9	14.1	0.1	0.0	2.0	6.7	0.0	0.0	3.6	1.5	6.5	3.0

Kaynak: DPT Verilerinden Alınmıştır.

Tablo 10’de görüldüğü üzere, ülkemizin son yıllarda işlenmemiş su ürünleri ihracatı giderek artmaktadır. Sözü edilen ürünlerin ihracatı Yunanistan, İtalya, K.K.T.C. ve Ortadoğu ülkelerine gerçekleştirilmektedir. Taze balık ihracatını kültür balıklarından levrek ve çipura oluşturmaktadır. Ancak adı geçen ürünlerin ihracatı aracı niteliğindeki ithalatçı firmalarca gerçekleştirilmektedir.

Su ürünleri üretimimizin yetersiz oluşu ve avcılıkla elde edilen su ürünleri üretiminde 1989 yılından itibaren birkaç yılda bir meydana gelen dalgalanmalara bağlı olarak, su ürünleri ihracat ve ithalatı da istikrardan yoksundur. 1980’li yılların ortalarına kadar su ürünleri ithal etmeyen Türkiye, talebi karşılamak amacıyla 1985 yılından itibaren çoğunluğu Avrupa Birliği ülkelerinden olmak üzere taze, soğutulmuş ve donmuş balık ithal etmeye başlamıştır (*Çelikkale, 1999b:249-250*). Tablo 11’de görüldüğü üzere, Türkiye’nin 1995 yılından itibaren işlenmiş balık ürünleri ithalatının toplam su ürünleri ithalatı içindeki payı sürekli artış göstermektedir. Ancak en fazla ithalata konu olan ürünü balık unu teşkil etmektedir. Ülkemizde hamsi ve istavritin taze olarak tüketilmesi yanında, üretiminde yaşanan azalma balık unu ve balık yağı üretimini azaltmış ve söz konusu ürünler noktasında dışarıya bağımlılığı arttırmıştır.

Tablo 10: Türkiye İşlenmemiş Su Ürünleri İhracatı (Bin Ton)

Table 10: The Exportation of Unprocessed Water Products In Turkey (Bin Ton)

SU ÜRÜNLERİ	1993	1994	1995	1997	1998	2002
Canlı Su Ürünleri	-	1*	3	47*	10*	47*
Taze ve Soğutulmuş Balık	2.1	2.4	4.1	6.3	3.6	13.8
Kabuklular	0.4	0.3	0.4	0.8	0.8	0.2
Yumuşakçalar	3.7	2.6	2.0	2.5	0.3	2.1
Diğerleri	0.3	5.4	6.1	0.6	0.6	0.5

*Kaynak: DİE Verilerinden Alınmıştır. *1000 Adet*

Türkiye’nin balık ithalatı yıllar itibariyle çok farklı bir görünüm sergilese de, 2002 yılında 20.4 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Balık ithalatı Hollanda, İngiltere ve Norveç gibi ülkelerden gerçekleştirilmektedir. Uzakdoğu ülkelerinden Singapur ve Tayland ithalat yapılan diğer ülkelerdir. Balıktan sonra en fazla ithal edilen su ürünleri yumuşakçalardır. Genelde balık ithal edilen ülkelerden ithalatı yapılmaktadır. Ayrıca süs balıkları ithalatı da giderek artmaktadır.

Tablo 11: Türkiye Su Ürünleri Sanayi İthalatı (Bin Ton)

Table 11: The Manufacture Importation of Water Products in Turkey (Bin Ton)

ÜRÜN	1988	1989	1991	1993	1995	1997	1999	2000	2001	2002	2003
İşlenmiş Balık ve Kabuklu Ürünler Konserveleri	1.7	4.9	0.3	32.7	30.8	30.4	37.1	41.0	10.6	21.4	27.0
Balık Unu	0.2	2.3	24.0	34.2	26.2	46.1	58.8	30.7	36.3	14.6	18.0
Balık Yağı	0.2	5.4	0.1	0.2	0.1	0.8	1.2	0.7	0.5	0.3	0.1

Kaynak: DPT Verilerinden Alınmıştır.

Tablo 12: Türkiye İşlenmemiş Su Ürünleri İthalatı (Bin Ton)

Table 12: The Importation of Unprocessed Water Products In Turkey (Bin Ton)

SU ÜRÜNLERİ	1993	1994	1995	1997	1998	2002
Canlı Su Ürünleri	-	1*	-	91*	69*	93*
Taze ve Soğutulmuş Balık	1.7	3.7	3.1	0.3	0.2	20.4
Kabuklular	0.1	0.04	0.1	0.1	0.04	0.4
Yumuşakçalar	0.7	0.7	0.4	0.3	0.4	1.8
Diğerleri	0.3	0.5	0.2	0.5	0.4	0.4

Kaynak: DİE Verilerinden Alınmıştır. *1000 Adet

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle Türkiye işlenmiş ve işlenmemiş balık ürünleri ihraç ederken aynı ürünleri ithal etmektedir. Türkiye 2003 yılında 45.6 bin ton işlenmiş ve işlenmemiş su ürünleri ithal ederken, 29.9 bin ton tutarında (DİE, 2005:275-280) söz konusu ürünler ihracatında bulunmuştur. Dolayısıyla ithalat, ihracattan % 33 oranında daha fazladır. Türkiye genelde işlenmiş balık satarken, işlenmemiş balık satın almaktadır. Orkinos ve ton balığı ithal edilirken, işlenmiş orkinos ve ton balığı ile yetiştiricilikten elde edilen çipura, levrek, az miktarda hamsi ile yumuşakçalar ihraç edilmektedir.

2.5. Sektörde Yaşanan Sorunlar

Tablo 8'e dikkat edilirse, ülkemizde su ürünleri sanayiinde faaliyet gösteren firmaların biri hariç diğerleri küçük ve orta ölçekli işletme(KOBİ) niteliğindedir. Dolayısıyla işletmeler üretim ve donanım bakımından büyük farklılıklar göstermektedir. İşletmelerin tekrar ihraç etmek üzere ithal edilen ürünlerle gelişimleri sınırlı kalmaktadır. Bu işletmelerin kendilerini AB ülkeleri pazarlarında kabul ettirmeleri firma markalı hijyenik ürünlerle mümkün olabilir. Bu da ancak yeterli işleme teknolojileriyle olasıdır. Bununla birlikte söz konusu firmaların ihracatı hedefleyen Ar-Ge çalışmalarına hız vererek kaliteli ve geniş bir ürün yelpazesiyle dünya pazarlarını zorlamaları gerekmektedir.

Ülkemizde su ürünleri sanayiinin en önemli sorunu hammadde sorunudur. İstikrarlı bir hammadde üretiminin olmaması ve hammaddenin araçlardan temin edilmesinden kaynaklanan pahalılık sektörü olumsuz yönde etkilemekte ve ithalatı zorunlu kılmaktadır. Ayrıca hammadde temininin sezonluk olması sektörün mevsimlik çalışmasına neden olmaktadır. Buna ilaveten avcılıkla elde edilen ürünlerin çeşitli merkezlerde depolama ve soğuk zincirinin yetersiz olması sorun yaratmaktadır. Yeterli miktarda kaliteli ve uygun fiyatla hammadde temin edilmemesi işletmelerde kapasite kullanım oranlarını düşürmektedir.

Tesislerin kuruluş yeri, teknik ve kapasite büyüklüklerinin seçiminde mevcut ve geleceğe ilişkin imkanların değerlendirilmemesi, rasyonel kararların alınmaması ve uygulamaya konulmaması ile işletme sermayesi ve diğer finansman kaynaklarının yetersizliği sektörde önemli sorunlar arasındadır. Bununla birlikte pazar talep özelliklerine ve rekabet şartlarına uyum gösterilmemesi ve ihraç potansiyelinin yaratılmaması sorunlar arasında dikkat çekmektedir. Sektöre uluslararası rekabet şartlarına uygun teşvik ve kredilerin sağlanamaması yanında denetim ve kontrol sağlamak için alet, ekipman ve araç yetersizliği görülmektedir(DPT, 2004: 99,111 ve 112).

Ülkemizde balıkçı barınağı veya balığın karaya çıkış noktalarının tanımı, her boy ve her su kesimindeki balıkçı teknelerine hizmet vermek amacı ile dalgakıranlarla korunmuş, yöre balıkçılarına yetebilecek büyüklükte basen ve kara alanına sahip, yükleme, boşaltma, bağlama rıhtımları ile içme suyu, elektriği, saha aydınlatması, ağ kurutma sahası, tekne bakım ve onarım tesisi, balıkçı lokali, soğuk hava deposu, buz üretim tesisi ve deniz ürünleri pazarlama ve satış yerleri bulunan tesisler kıyı yapıları olarak belirlenmekte, ancak bu standartları taşıyabilen balıkçı barınağı hemen hemen yok denecek kadar azdır. Su ürünlerinde kalitenin muhafazasında büyük önem taşıyan soğuk zincirin başlamasında tekneden sonra ikinci öneme sahip bu yerlerin rehabilitasyonu acil bir önem arz etmektedir (DPT, 2004:99, 111 ve 112).

3. ÇANAKKALE İLİ'NDE SU ÜRÜNLERİ SANAYİİ

3.1. Kuruluş Yeri Faktörleri

3.1.1. Tarihçe ve Kuruluş

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Çanakkale İli-Gelibolu'da küçük çaplı su ürünleri işleme tesisleri faaliyet göstermektedir (*Çelikkale ve Diğerleri, 1999b:263*). Ancak 1988-1989 yılından itibaren avcılıkla balık üretiminin önemli bir kriz sürecine girmesi bazı küçük işletmelerin kapanmasına yol açmıştır. Bugün Çanakkale İli'nde on ve üzeri işçi çalıştıran su ürünleri sanayi işletmesi beştir (İşletmelerin faal oldukları dönemde on ve üzeri işçi çalıştıranlar anket kapsamına alınmıştır.). Söz konusu işletmelerin genellikle 1980 sonrasında faaliyete geçtikleri görülmektedir. Dardanel Önentaş Gıda Sanayi A.Ş. hariç tutulursa, diğer işletmeler büyük ölçüde avlanma yasağı nedeniyle sezonluk çalışmaktadır. İl'de su ürünleri sanayi işletmeleri Merkez ilçe, Gelibolu ve Lapseki ilçelerinde yer almaktadır (Şekil 3a). Önde gelen işletmeler ise Dardanel Önentaş Gıda Sanayi A.Ş. (1983), Amati Bosforo Gıda Maddeleri İmalat Sanayi ve Ticaret A.Ş. (1981), Akbalık İthalat İhracat ve Ticaret Limited Şirketi (1992), Alaattin Konserve Sanayi ve Limited Şirketi (1984) ve Ali Yakşı, Yakşı Balıkçılık (1973)'dir. Dolayısıyla anket yapılan işletmelerin büyük bir bölümünün 1980 sonrasında faaliyete geçtikleri görülür.

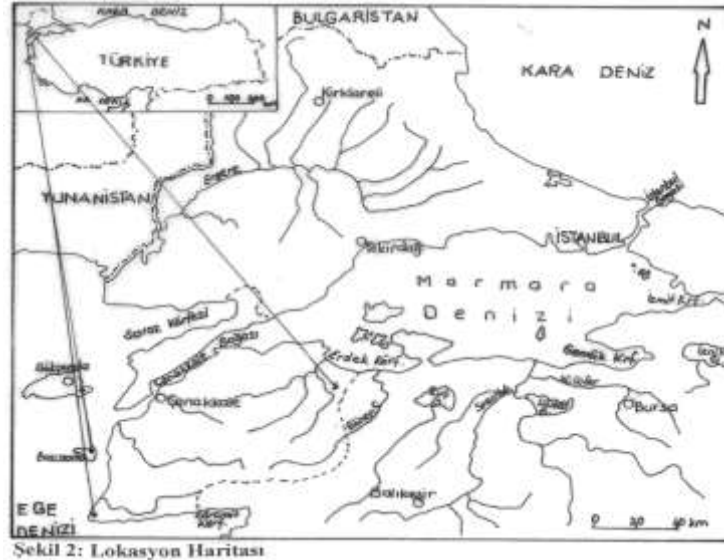

Figure 2: Location Map

3.1.2. Hammadde ve Enerji Temini

Marmara Denizi, Çanakkale Boğazı ve Ege Denizi'ne kıyısı bulunan Çanakkale İli, aynı zamanda göçmen balıkların göç yolları üzerinde ve avcılıkla deniz ürünleri üretim bölgelerine yakın bir özel konumda yer almaktadır. Çanakkale İli av bölgesi içinde kabul edilen Saroz Körfezi'nin kuzeyinde bulunan 40-50 kulaç derinlikteki dar şeritte barbunya, berlam, sarpa ve izmarit gibi demersal ve semi pelajik balıkların avcılığı önemli bir yer tutar (Benli ve Diğerleri, 2000:96). Gökçeada ve Bozcaada çevresi de pelajik balıkların stoklarının bulunduğu bir saha olarak il balıkçılığı açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bununla birlikte ilde kurulu kapasitesi 180 ton/yıl olan sekiz adet iç su ürünleri(alabalık) üretim tesisi mevcut olup üretimleri sürmektedir. Buna ilaveten küçük aile tipi iç su ürünleri yetiştiriciliği yapan altı adet tesis bulunmaktadır ve bunlardan dört adedi alabalık, iki adedi sazan balığı yetiştirmektedir.

Çanakkale İli'nde 2003 yılı itibariyle deniz balıkları üretimi 15.140 ton, tatlı su ürünleri üretimi 410 ton ve kültür balıkları üretimi 1.527 tondur. Söz konusu üretimlerin Türkiye toplamına oranları ise sırasıyla % 3.6, % 0.9 ve % 1.9'dur. Oranlara dikkat edilirse, Çanakkale İli'nde deniz balıkları üretimi bakımından hatırı sayılır bir öneme sahip olmasına rağmen, tatlı su ürünleri ve kültür balıkları üretiminde çok az bir yeri vardır. Böylece 2003 yılı itibariyle Çanakkale İli'nde su ürünleri üretimi 19.058.8 tondur. Bu rakam 2002 yılında 23.115 tondu (Tablo 13). 2003 yılı itibariyle ilin su ürünleri üretimi bakımından Türkiye geneline oranı ise % 3.2'dir. Üretim önemli bir bölümü ildeki su ürünleri sanayi kuruluşlarınca hammadde olarak kullanılırken, kalan kısmı da dondurulmuş ve soğutulmuş olarak Yunanistan ve İtalya gibi ülkelere ihraç edilmekte ve taze olarak tüketilmektedir.

Çanakkale İli'nde su ürünleri sanayi kuruluşlarının hammadde temin alanlarına göz attığımızda anket yapılan işletmelerin % 40'ı doğrudan üreticiden, % 40'ı tüccardan ve % 20'si de ithal ederek temin etme yoluna gitmektedir. Su ürünleri sanayiinde Dardanel Önentaş Gıda Sanayi A.Ş. ton balığını Norveç, İtalya, İspanya, Kanada ve Uzakdoğu ülkelerinden ithal etmektedir. Yine Dardanel Önentaş Gıda Sanayi A.Ş. ve Amati Bosforo Gıda Maddeleri İmalat Sanayi ve Ticaret A.Ş. kum midyesini Batı Karadeniz Bölümü kıyılarından temin etmektedir. Anket

yapılan diğer işletmeler hammaddelerini Marmara, Karadeniz ve Ege Denizi'nde avcılık yapan balıkçılardan temin etmektedir. Bununla birlikte az da olsa ildeki balık çiftliklerinde balık yetiştirerek hammadde ihtiyaçlarını sağlamaktadırlar.

Tablo 13: *Çanakkale İli'nde Türlerine Göre Bazı Su Ürünleri Üretimi(Ton)*
Table 13: The Production of Various Water Products According to Their Types in The Province of Çanakkale (Ton)

ÜRÜN TÜRÜ	2000	2001	2002	2003
DENİZ ÜRÜNLERİ				
Hamsi	493	626	559	175
Barbunya	24	22.5	23	95.3
İstavrit	146	126.2	135	394
Kalkan	3	-	1	-
Kefal	275	4.264	350	246
Kolyoz	527	4.649	4.718	287
Lüfer	614	4.216	4.414	212
Palamut	40	1.450	1.570	433
Sardalya	7.870	8.350	8.110	10.100
Torik	58	71	62	66
Uskumru	135	127.4	131	107
Diğerleri	2228	1214.7	2.250	3.024.8
TOPLAM	12.773	25.116.8	22.323	15.140.1
DIĞER DENİZ ÜRÜNLERİ				
Kabuklu ve Yumuşakçalar	3.947	4.725	3.625	3.508.7
TOPLAM	3.947	4.725	3.625	3.508.7
TATLI SU ÜRÜNLERİ				
Sazan	30	42	337	347
Yılan Balığı	3.4	2.6	19	21
Alabalık	-	214	-	-
Diğer Balıklar	-	-	7	36
Kerevit	-	-	3	6
TOPLAM	33.4	258.6	366	410

Kaynak: Çanakkale Tarım İl Müdürlüğü

Dardanel firması hammadde ihtiyacını karşılamak amacıyla Japon Totho Suisan firması ile ortaklık kurarak Dardanel Su Ürünleri Üretim A.Ş. kuruldu. 2002 yılında kurulan şirket Antalya-Gazipaşa'da 30 da'lık deniz alanında Orkinos(bluefin tuna) yetiştiriciliği yapmaktadır. Yılda 2000 ton orkinos üretimi yapılmaktadır. Yine adı geçen firma tarafından 2002 yılında Dardanel Cyprus Limited Şirketi kuruldu. Türk ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ortak yatırımı olan şirket, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde 5 da'lık deniz alanında yılda 3000 ton orkinos yetiştirerek Japonya'ya ihraç etmeye başlamıştır.

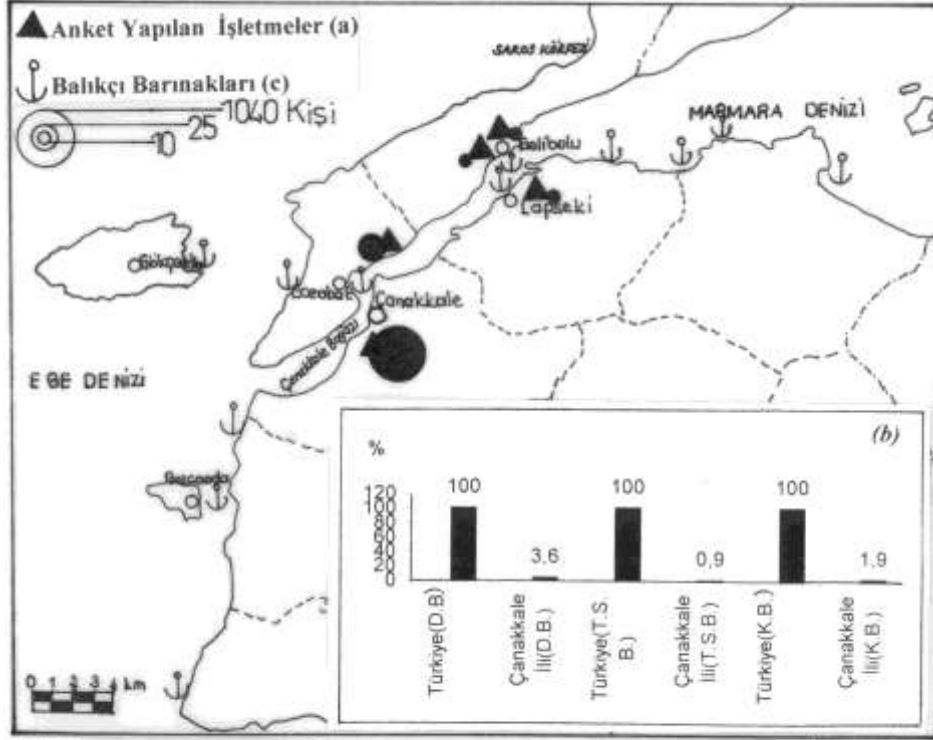
Çanakkale İli'nde su ürünleri sanayi kuruluşları enerji ihtiyaçlarını enterkonnekte sistemden sağlamakla beraber, Dardanel Şirketler Topluluğu, hem enerji üretmek ve hem de satmak amacıyla enerji üretim yatırımlarına girme kararı almıştır. Bu bağlamda Dardanel Su Enerji A.Ş. ile Dardanel Enerji Elektrik Üretimi Otoprodüktör Grubu Sanayi A.Ş. kurulmuştur.

3.1.3. Pazar

Çanakkale İli'nde su ürünleri sanayi kuruluşları hem iç piyasayı ve hem de dış piyasayı hedef alan bir üretim anlayışına sahiptir. Anket yapılan işletmelerden ikisi sürekli dış piyasaya ihracatta bulunurken diğerleri nadiren ihracatta bulunmaktadır. İşletmelerden Dardanel Önentaş Gıda Sanayi A.Ş. ve Amati Bosfora Gıda Maddeleri İmalat Sanayi ve Ticaret A.Ş. üretiminin % 85'ni dış piyasaya % 15'ni de iç piyasada pazarlama yoluna gitmektedir. Diğer işletmeler ise hemen hemen tamamıyla iç piyasaya yönelik üretimde bulunmaktadır. Dış piyasayı hedefleyen işletmeler ürünleri AB ülkeleri, AB dışı Avrupa ülkeleri, Orta Asya ülkeleri ve Ortadoğu ülkelerine pazarlamaktadır. Dardanel firması tarafından kurulan orkinos çiftlikleri üretimlerini Japonya'ya ihraç etmektedir.

3.1.4. İşgücü

Çanakkale İli'nde faaliyet gösteren su ürünleri sanayi kuruluşlarında daimi statüde 1.100 kişi ve geçici statüde 143 kişi istihdam olmaktadır. Çanakkale Sanayi ve Ticaret Odası verilerine göre sektörde çalışanlar, Çanakkale İli imalat sanayiinde çalışanların 1/7'sini teşkil etmektedir. Sektörde geçici personel istihdamı av yasağının kalktığı dönemde artmaktadır. Çanakkale İli'nde su ürünleri sanayi kuruluşlarında daimi statüde istihdam edilen personelin % 94.5'i (1.040 kişi) Dardanel Önentaş Gıda Sanayi A.Ş.'de istihdam olmaktadır(Şekil 3). Adı geçen işletmeden sonra en fazla istihdam sağlayan işletme ise Amati Bosfora Gıda Maddeleri İmalat Sanayi ve Ticaret A.Ş.'dir. Daimi statüde 25 kişi istihdam etmektedir. Sektörde istihdam edilen daimi personelin % 4.5'i teknik personel, % 8'i ustabaşı, % 66.1'i işçi, % 12.4'ü yönetim personeli ve % 9'u büro elemanıdır.

Şekil 3: a-Anket Yapılan Su Ürünleri Sanayi Kuruluşları ve Çalıştırdıkları İşçi Sayıları, b- Çanakkale İli Deniz Balıkları(D.B.), Taze Su Balıkları(T.S.B.) ve Kültür Balıkçılığı(K.B.) Üretiminin Türkiye Üretimine Oranı(%), c-Balıkçı Barınakları

Figure 3: The Manufacture Establishments of Water Products Interviewed and The Number of Their Workers

3.1.5. Devlet Yatırımları ve Teşvikler

Çanakkale İli'nde faaliyet gösteren su ürünleri sanayi kuruluşları özel sektör kuruluşlarıdır. Yukarıda adı geçen işletmeler zaman zaman üretim teknolojilerini yenilemek, kapasitelerini arttırmak ve yeni üniteler kurmak adına devletten teşvik almaktadırlar. Çanakkale Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü verilerine göre Çanakkale İli'nde 1980-1998 döneminde su ürünleri sektörüne verilen yatırım teşvik belgelerinin toplamı yedidir (Tablo 14). Teşvik belgelerinin dördü komple yeni yatırım, ikisi tevsi ve biri de finansal kiralama amaçlıdır. Söz konusu teşvikler sektörü olumlu yönde etkileyerek, İl imalat sektörü içinde su ürünleri sanayiini en fazla istihdam, katma değer ve ihracat gelirleri sağlayan sektörlerden biri haline getirmiştir.

Tablo 14: Çanakkale İli'nde 1980-1998 Döneminde Su Ürünleri Sektörüne Verilen Yatırım Teşvik Belgeleri

Table 14: The Investment Encouragement Certificates Given to The Sector of Water Products in The Province of Çanakkale in The Period of 1980-1998

Sektör	Belge Sayısı	Toplam Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam (Kişi)
Su Ürünleri	7	969.226	744

Kaynak: Çanakkale Sanayi ve Ticaret İl Müd. Verileri-2002

3.2. İşletmelerin Genel Özellikleri

3.2.1. Alansal Büyüklükleri

Bir sanayi kuruluşunun büyüklüğünü ortaya koyan ölçütlerden biri de, işletmelerin kapladığı kapalı alanlardır. Çanakkale İli'nde faaliyet gösteren su ürünleri sanayi kuruluşları her türlü faaliyetlerini kapalı alanlar üzerinde gerçekleştirmekle birlikte açık alana da sahip oldukları tespit edilmiştir. İşletmelerin % 40'ı 250-999 m², % 20'ser adeti de 1000-3549, 3550-7999 ve 10.000+ m² kapalı alana sahiptir. İşletmelerden dördünün açık alanı bulunurken, birinin bulunmamaktadır. İşletmelerden % 40'nın 250-999 m², % 40'nın 10.000+ m² açık alanı bulunurken, % 20'sinin açık alanı bulunmamaktadır (Yaşar, 2003:64-65). Anket yapılan işletmelerden Gelibolu'da faaliyet gösterenler genelde küçük kapalı alanlar üzerinde faaliyet göstermektedir. İşletmelerin şehir içinde kalmalarından kaynaklanan bir yatay yönde büyüyememe sorunları bulunmaktadır. Hatta bir işletmenin hiç açık alanı bulunmamaktadır.

3.2.2. Donanım ve Örgütlenme Yapıları

Sanayi kuruluşlarının donanım ve örgütlenme yapıları tesislerin genişleyebilmeleri, yeni teknolojiye ayak uydurabilmeleri ve yenilenebilme yetenekleri açısından önem taşımaktadır (Mutluer, 1995:165). Anket verilerine göre Çanakkale İli'nde faaliyet gösteren su ürünleri sanayi işletmelerinin sahip olmaları gereken ana ünitelerden bir çoğuna sahip oldukları anlaşılmaktadır. Sektördeki işletmelerin tamamının üretim ünitesi, depo/antrepo ve atık madde deposuna sahip oldukları anlaşılmaktadır (Tablo 15). Bununla birlikte işletmelerin % 80'i yakıt-su deposu, % 60'ı arıtma tesisi, % 80'ni park yeri ve % 40'ı da sosyal tesislere sahiptir (Yaşar, 2003: 70, 71).

Tablo 15: Anket Yapılan İşletmelerin Ana Ünitelere Sahiplik Oranı (%)

Table 15: The Possession Rate to The Main Units of The Operations Interviewed (%)

Sektörler	Üniteler							
	Üretim Ünitesi	Depo/ Antrepo	Yakıt- Su	Atık Madde	Arıtma Tesisi	Park Yeri	Sosyal Tesisi	
Su Ürünleri Sanayii	00.0	00.0	0.0	00.0	0.0	0.0	0.0	

Tablo 16: Anket Yapılan İşletmelerin Alt Ünitelere Sahiplik Oranı (%)

Table 16: The Possession Rate to The Sub- Units of The Operations Interviewed (%)

Sektörler	Üniteler									
	Yönetim	Hammadde Alımı	Kalite Kontrol	Personel	Muhasebe	AR-GE	Pazarlama	Halkla İlişkiler	İhracat	
Su Ürünleri Sanayii	100.0	100.0	60.0	40.0	60.0	20.0	60.0	20.0	40.0	

Çanakkale İli'nde su ürünleri sanayi kuruluşları örgütlenme düzenleri içinde bazı alt üniteler meydana getirerek tüm faaliyetlerini kendi bünyelerinde tamamlamaya çalıştıkları görülmektedir. Çanakkale İli su ürünleri sanayi kuruluşları yönetim, hammadde alımı, kalite kontrol, pazarlama ve muhasebe v.b. gibi alt ünitelerini kurmuşlardır. Çanakkale İli su ürünleri sanayi kuruluşları alt ünitelere sahiplik bakımından değerlendirildiğinde; işletmelerin tamamının yönetim ve hammadde alımı ünitelerini kurdukları anlaşılmaktadır. Buna karşılık işletmelerin % 60'ı kalite kontrol, % 40'ı personel, % 60'ı muhasebe, % 20'si Ar-Ge, % 60'ı pazarlama, % 20'si halkla ilişkiler ve % 40'ı da ihracat ünitesini kurabilmiştir (Tablo 16) (Yaşar, 2003: 70, 71).

3.2.3. Üretim

Çanakkale İli'nde su ürünleri sanayi kuruluşlarının bazı karakteristikleri tablo 17'de görülmektedir. Böylece işletmelerin toplam kapasitesinin 91.410 ton olduğu anlaşılmaktadır. 2004 yılı toplam üretimi ise 80.610 tondur (Şekil 3b). 2004 yılında hammadde temin koşullarının beklentiler çerçevesinde gerçekleşmesi yanında iç ve dış pazar taleplerinin iyi gitmesi üretimi arttırmıştır.

Tablo 17: Çanakkale İli'nde Anket Yapılan Su Ürünleri Sanayi Kuruluşlarının Karakteristikleri(2004)

Table 17: The Characteristics of The Manufacture Establishments of Water Products Interviewed in The Province of Çanakkale (2004)

İşletmenin Adı	Üretim Konusu	Kurulu Kapasite	Yıllık Üretim
Dardanel Önentaş Gıda Sanayi A.Ş.	Ton ve ton usulü kutulanmış balık konserveleri, dondurulmuş deniz ürünleri, balık unu	Yılda 60.000 ton balık ve 30.000 ton kabuklu deniz ürünü	60.000 ton balık konservesi ve 20.000 ton kabuklu deniz ürünü
Amati Bosforo Gıda Maddeleri İmalat San. ve Ticaret A.Ş.	Çift kabuklu yumuşakçalar, Fish Finger(Balık Köftesi), diğer su ürünlerinin dondurulması ve paketlenmesi	1000 ton /yıl yumuşakçalar eti, Fish Finger ve diğer su ürünleri	400 ton dondurulmuş kum midyesi eti
Akbalık İthalat İhracat Ticaret A.Ş.	Balık konserve, tuzlu balık, kum midyesi eti konservesi	100 ton/yıl	50 ton balık konservesi, 30 ton kum midyesi eti
Alaattin Konserve Sanayi ve Limited Şirketi	Balık konserve, tuzlu balık	160 ton/yıl	50 ton balık konservesi
Ali Yakşi, Yakşi Balıkçılık	Balık konserve, tuzlu balık	150 ton /yıl	80 ton balık konservesi

3.2.4. Yeni Yatırım Projeleri ve Modernizasyon

Çanakkale İli'nde faaliyet gösteren su ürünleri sanayi kuruluşları 1980-1998 yılları arasında yedi teşvik belgesi almıştır. Teşvik belgelerinin dördü komple yeni yatırım, ikisi tevsi ve biri de finansal kiralama amaçlıdır. Bugün işletmelerden ikisinde üretim teknolojilerini yenileme, birinde kapasite artırımı ve ikisinde de yeni ürün geliştirme projelerini hayata geçirme çalışmaları devam etmektedir. Ancak beş işletmede de yatırımı engelleyen nedenler arasında bürokratik zorluklar, piyasa istikrarsızlığı, sermaye azlığı ve iki işletmede de yatay yönde büyüyememe sorunu bulunmaktadır. Dardanel firmasının yeni ürün geliştirme yatırımları yanında enerji üretim yatırımları bulunmaktadır. Bu anlamda Dardanel Şirketler Topluluğu'nun enerji ihtiyacını karşılamak ve enerji satabilmek için Dardanel Su Enerji A.Ş. ile Dardanel Enerji Elektrik Üretimi Otoproduktör Grubu Sanayi A.Ş. kurulmuştur.

3.2.5. Hukuki Durum

Çanakkale İli'nde faaliyet gösteren su ürünleri sanayi kuruluşlarının% 20'si ferdi mülkiyet, % 40'ı limited şirket ve % 40'da anonim şirket hukuki yapılanmalıdır. Anonim şirketlerin büyümeleri ve yeni yatırımlara yönelmeleri çok ortaklı olmalarından dolayı daha kolaydır.

4. ÇEVRESEL ETKİLER

İl sınırları içinde faaliyet gösteren ve atık su debisi yüksek olan büyük işletmelerde arıtma tesisi bulunmakta olup, bu işletmelerin atık su karakteri “*Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği*”nde verilen limit değerleri genelde sağlamaktadır. Bu kuruluşlardan biri olan Dardanel Gıda Sanayi A.Ş. atık sularını derin deniz deşarjı ile bertaraf etmek amacıyla bir proje geliştirmiştir. Bu işletmeden kaynaklanan atık suların kirlilik parametrelerine ait değerler ilgili yönetmelikteki sınır değerleri sağladığından, söz konusu işletme derin deniz deşarjı izin başvurusu ile ilgili dosyayı hazırlanmış, dosya Çevre Bakanlığı ve İller Bankası Genel Müdürlüğü'nün olumlu görüşünü aldıktan sonra işletmeye derin deniz deşarjı için izin verilmişti (*Önder, 2001: 67, 254 ve 255*).Proje, bugün işletmeye açılmış durumdadır. Diğer işletmeler atık sularını fosseptiklere verme yolunu takip etmektedir.

5. SU ÜRÜNLERİ SANAYİİNİN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR

Çanakkale İli su ürünleri sanayi sektöründe faaliyet gösteren küçük işletmelerin ülkemizde yaşanan ekonomik nedenler kaynaklı kredi-sermaye sorunu bulunmaktadır. Zaman zaman yaşanan krizler işletmelerin öz sermayelerini erittiğini gibi yeni yatırıma girmelerini sınırlandırmaktadır. Sektörde hammadde sorunu, dikkati çeken sorunlardan biridir. Hammadde sorunu dışardan ithal edilerek çözülmektedir. Avlanma yasağı dönemlerinde fabrikalarının çalışmadığını ve yasağın kalktığı dönemlerde ise hava koşullarının hammadde teminin de etkili olduğunu tespit ettik. İç piyasada konserve edilmiş balığın tüketilmesi durumu oldukça yetersizdir. Dolayısıyla işletmeler konserve edilmiş mamullerini ihracatla eritmektedir.

Dış piyasada AB'nin Türk su ürünlerine zaman zaman kısıtlama getirmesi talep istikrarsızlığına neden olmaktadır. Sektörde ihracat imkanları daraldığında önemli finansman sorunlarıyla karşılaşmaktadır. Ayrıca Balkan ülkeleriyle karşılıklı ticari anlaşmaların olmaması, bu ülkelerle olan su ürünleri dış ticaretinin hukuki temel kazanmamasına neden olmaktadır (*Yaşar, 2003:127*).

6. SU ÜRÜNLERİ SANAYİİNİN İL EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Çanakkale Sanayi ve Ticaret Odası verilerine göre, Çanakkale İli imalat sanayiinde su ürünleri sanayi önemli bir ağırlığa sahiptir. Çünkü ülkemizin en önde gelen su ürünleri sanayi kuruluşu olan Dardanel Önentaş Gıda Sanayi A.Ş. gerek sağladığı istihdam ve gerekse üretiminin % 85'ni dış piyasaya ihraç ederek sağladığı döviz girdisiyle il

ekonomisine önemli bir katma değer sağlamaktadır. İşletmenin 2004 yılı istihdamı 1.040 kişidir. Diğer işletmelerle beraber bu sayı 1.100'ü bulmaktadır. İl su ürünleri sanayi kuruluşlarının 2003 yılında gerçekleşen ihracat geliri ise 26.9 milyon dolardır. Dolayısıyla il imalat sektörü istihdamı ve ihracatı içinde su ürünleri sanayiinin sırasıyla % 14 ve % 6.2'lik paya sahiptir (Çanakkale Sanayi ve Ticaret Odası Verileri, 2005).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çanakkale İli'nde imalat sanayii 1950'li yıllara kadar pek gelişmemiştir. Ancak bu yıldan itibaren kıpırdanmaya başlamış ve 1973 yılında da kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınmasıyla hız kazanmıştır. Bununla birlikte Çanakkale İli sanayiinin 1970'lerin başına kadar pek gelişmemesinin pek çok nedeni vardır. Bunların başında ilin Türkiye sanayiinin en fazla yoğunlaştığı Marmara Bölgesi'nde yer almasına rağmen, bu gelişimin dışında kalması ve stratejik özellikte bir askeri bölge olmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte il dışından gelebilecek sanayi sermayesi de, şartları daha cazip olan Bursa, İstanbul ve Balıkesir gibi merkezlere yönelmiştir (Yaşar, 2002:127). Böylece Çanakkale İli'nde yukarıda ifade edilen gelişmeler çerçevesinde sanayi gelişimi görülürken, bu gelişim içinde su ürünleri sanayi önemli bir yer edinmektedir. Bugün su ürünleri sanayi il imalat sektörü içinde ortaya koyduğu katma değer, istihdam hacmi ve dış ticaret gelirleri itibariyle dikkate değer bir oransal büyüklüğe sahiptir. Ülkemizde ve dolayısıyla Çanakkale İli'nde su ürünleri sanayiinin sorunlarının çözümünde ve sektörün daha fazla gelişebilmesi adına alınması gereken tedbirler şunlardır:

1. Su ürünleri sektöründe gerek üreticilerin örgütlenebilmesi ve gerekse su ürünleri sanayiinin gelişebilmesi için sektörü tüm yönleriyle kucaklayan, hedef ve politikalar belirleyen bir Su Ürünleri Genel Müdürlüğüne ihtiyaç bulunmaktadır.

2. Ülkemizde balığın genellikle taze olarak tüketilmesi, konservelenmiş, tuzlanmış, dondurulmuş ve tütülenmiş su ürünlerinin tüketimini artırıcı çalışmalara ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Su ürünleri sanayiinin ürünleriyle dünya pazarlarına girebilmesi ve tutunabilmesi için işleme teknolojileri sürekli yenilenmeli ve ürün yelpazesini geliştirmelidir. Dolayısıyla işletmelerin Ar-Ge birimlerine işlerlik kazandırmaları gerekmektedir.

3. Su ürünleri üreticilerinin örgütlü bir yapıda üretimde bulunmaları teşvik edilmelidir. Sektörde yıl boyunca hammadde teminini sağlayacak alternatif ürün temini yoluna gidilerek işletmelerin ve kalifiye personelin yıl boyunca çalışabilmeleri sağlanmalıdır. Su ürünleri sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin KOBİ niteliğinde olmasından kaynaklanan bir dış ticaret sorunu bulunmaktadır. Söz konusu sorunun çözümünde firmaların bir araya gelerek sektörel dış ticaret şirketleri kurmaları zorunlu görünmektedir. Ülkemizin kabuklu ve yumuşakça dış ticaretinin istikrarlı bir seyir kazanabilmesi adına söz konusu ürünlerin avcılığının bilimsel esaslar dahilinde sürdürülmesi gerekmektedir. Aksi takdirde adı geçen ürünlerin dış ticaretinde yaşanan kesintiler devam edecektir. Sektörde kapasite kullanım oranı % 30'lar seviyesindedir. Bu nedenle yatırımların kapasite arttırımı yerine işleme teknolojilerinin yenilenmesi ve hammadde üretimine kaydırılması kaynak israfını önleyecektir.

4. Açık denizlerde balıkçılığa geçişi sağlayacak balıkçı gemilerimiz teknik donanım olarak güçlendirilmeli ve açık deniz balıkçılığı yapan ülkelerle ikili ve bölgesel anlaşmalar yoluna gidilmelidir. Deniz ve iç sularda su ürünleri stok tespit çalışmaları yapılarak avlanma sınırları aşılmamalıdır. Bu anlamda koruma kontrol hizmetleri sıkılaştırılmalıdır.

5. Su ürünleri sektöründe doğal ortamların her türlü çevresel etkiden uzak tutulması, korunması ve av araçlarının çevreye duyarlı ve biyolojik çeşitliliğe zarar vermeyen tarzda imali gerekmektedir. Ülkemizde balıkçı barınağı sayı ve standartları arttırılmalı ve soğuk zinciri yaygınlaştırılmalıdır. Sektöre yönelik devlet kredileri arttırılmalıdır.

6. Dardanel Önentaş A.Ş. dışındaki su ürünleri sanayi kuruluşları küçük ölçekli işletmelerdir. Dolayısıyla ülkemizde yaşanan ekonomik krizlerden direkt etkilenecek işletme sermayeleri erimekte, kredi ve finansman sorunları yaşanmaktadır. Sermaye yetersizliği nedeniyle yeterince reklâm yapamadıkları ve ürün tanıtımın yetersiz kaldığını anlaşılmaktadır. Bu bağlamda işletmelerin kriz dönemlerini aşmalarını sağlayacak kredi kaynakları arttırılmalıdır. Dardanel Önentaş A.Ş. dışındaki su ürünleri sanayi kuruluşları küçük ölçekli işletmelerdir. Dolayısıyla ülkemizde yaşanan ekonomik krizlerden direkt etkilenecek

işletme sermayeleri erimekte, kredi ve finansman sorunları yaşanmaktadır. Sermaye yetersizliği nedeniyle yeterince reklâm yapamadıkları ve ürün tanıtımın yetersiz kaldığını anlaşılmaktadır. Bu bağlamda işletmelerin kriz dönemlerini aşmalarını sağlayacak kredi kaynakları arttırılmalıdır. İl’de hammadde sorunu, en önemli sorunlardan biridir. Çevre denizlerden avcılıkla elde edilen balık hammaddesi yeterli olmadığından hammadde dışardan ithal edilmekte ya da balık çiftliklerinde yetiştirilmektedir. Dolayısıyla yetiştiriciliğe verilen destekler arttırılmalıdır. Kıyı açıklarında balık çiftlikleri kurma sürecinde bürokratik engeller azaltılmalıdır.

7. İç piyasada konserve edilmiş balığın tüketilmesi oldukça yetersizdir. Dolayısıyla işletmeler konserve edilmiş mamullerini ihracatla eritmektedir. Dış piyasada AB’nin Türk su ürünlerine zaman zaman kısıtlama getirmesi talep istikrarsızlığına neden olmaktadır. Sektörde ihracat imkânları daraldığında önemli finansman sorunlarıyla karşılaşmaktadır. İl’de küçük işletmelerin ihracat yapabilmeleri için sektörel dış ticaret şirketleri çatısı altında örgütlenmeleri hızlandırılmalıdır. Ayrıca Balkan ülkeleriyle karşılıklı ticari anlaşmaların olmaması, bu ülkelerle olan su ürünleri dış ticaretinin hukuki temel kazanmamasına neden olmaktadır. Küçük işletmelerin kriz dönemlerini daha kolay aşabilmeleri adına üretim teknolojilerini yenileyerek, ürün çeşitlerini arttırmaları gerekmektedir.

8. Çanakkale İli’nde faaliyet gösteren 16 su ürünleri kooperatifi 13 balıkçı barınağını yeterli bulmakla beraber, Çanakkale kentinin bir balıkçı barınağının bulunmaması bir sorun olarak dile getirilmektedir.

ANKET YAPILAN İŞLETMELER

1. Amati Bosforo Gıda Maddeleri İmalat Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi, 2. Akbalık İthalat İhracat ve Ticaret Limited Şirketi, 3. Dardanel Önentaş Gıda Sanayi Anonim Şirketi, 4. Alaattin Konserve Sanayi ve Limited Şirketi, 5. Ali Yakşı, Yakşı Balıkçılık

KAYNAKÇA

- ACARA, A.,(1986) .“Ülkemiz ve Açık Deniz Balıkçılığı, Su Ürünleri Sektörünün Bugünkü Durumu ve Sorunları Sempozyumu”, Ziraat Bankası, Su Ürünleri Kredileri Müdürlüğü, Yayın No:7, s.91-100, İzmir.
- BABADOĞAN,G.,(1998). “ Su Ürünleri Sektör Araştırması”, İGEME, S.124, Ankara.
- BAŞBAKANLIK DENİZCİLİK MÜSTEŞARLIĞI, (2000). “Kıyı Yapıları ve Limanlar”, 2. Ulusal Denizcilik Şurası(28-30 Eylül 2000), Denizcilik Müsteşarlığı Yay., İstanbul.
- BENLİ, A., CİHANGİR,B., BİZSEL, K.C., BİLECİK, N. VE BUHAN, E.,(2000). “Investigation on Demersal Fishery Resources in The Aegean Sea”, Bodrum Aquaculture Research Institute Management, Publication No:6, Series B, Turkey
- ÇANAKKALE SANAYİ VE TİCARET ODASI, (2005). Çanakkale İli İmalat Sanayi Verileri, Çanakkale.
- ÇELİKKALE, M.S., (1995). “Karadeniz Balıkçılığı ve Sorunları” (Bildiri), Karadeniz Çevre Sorunları Paneli, Karadeniz Eğitim-Kültür ve Çevre Koruma Vakfı (17 Haziran 1995), s. 15, İstanbul.
- ÇELİKKALE, M.S.,(1998). “ Türkiye Balıkçılığı, Deniz ve Kültür Balıkçılığı Sempozyumu” (2-3 Nisan 1998), s.12, İzmir.
- ÇELİKKALE, M.S. VE DİĞERLERİ,(1999a). “ Türkiye Su Ürünleri Sektörü ve Avrupa Birliği İle Entegrasyonu”, İTO Yay. No:1999-63, İstanbul.
- ÇELİKKALE, M.S. VE DİĞERLERİ,(1999b). “Türkiye Su Ürünleri Sektörü”, İTO Yay. No:1999-2, İstanbul.
- DİE.,(2003). “Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri-2000”, DİE Yay. No:2731, Ankara.
- DİE., (2004). “Su Ürünleri İstatistikleri-2002”, DİE Yay. No:2883, Ankara.
- DİE, 2005, “Türkiye İstatistik Yıllığı-2004”, DİE Yay. No:2945, Ankara.

- DPT.,(1995). “Su Ürünleri ve Su Ürünleri Sanayii” VII. BYKP ÖİKR, DPT Yay. No:2411, Ankara.
- DPT., (2001). “Su Ürünleri ve Su Ürünleri Sanayii”, VIII. BYKP ÖİKR, DPT Yay. No:2575, Ankara.
- DOĞANAY, H.(1995). “Türkiye Ekonomik Coğrafyası”, Öz Eğitim Yay. No:6, İstanbul.
- DOĞANAY, H.,(2002). “Ekonomik Coğrafya 1”: Doğal Kaynaklar”, Aktif Yay., İstanbul.
- FAO., (1999a). “Aquaculture Production Statistics 1988-1997”, FAO Fisheries Circular, No: 815, Rev.11, 203p.
- FAO. (1999b). “The State of World Fisheries and Aquaculture-1998”, Roma, 112p.
- GÜNEY, E.,(2001). “Türkiye Hidroğrafyası”, Dicle Üniv. Diyarbakır Eğitim Fak. Yay., Diyarbakır.
- MUTLUER, M., (1995). “Gelişim, Yapısı ve Sorunlarıyla Denizli Sanayii”, Denizli Sanayi Odası Yay., Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.
- SOYLU,M.,(1992). “Marmara Bölgesi’nde Tatlısu Ürünleri Üreten İşletmelerin Ekonomik Analizi”, İ.Ü. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enst. Sayı:9, İstanbul
- ÖNDER, Ü.,(2001). “Çanakkale İli Çevre Durum Raporu”, Çanakkale Valiliği Çevre İl Müdürlüğü, Çanakkale.
- ÖZEY, R.,(2002). “Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği”, Aktif Yay., İstanbul
- YAŞAR, O.,(2002). “Çanakkale İli’nde Gıda Sanayii”, 29. Coğrafya Meslek Haftası, Güney Marmara Bölümü: Mekansal Sorunlar ve Çözümler Sempozyumu(17-19 Mayıs 2001), Çanakkale.
- YAŞAR, O.,(2003).“Çanakkale İli’nde Tarıma Dayalı Sanayiler”, Çantay Kitapevi, Melisa Matbaacılık, İstanbul.